

STUDII PRIVIND REPREZENTAREA SOCIALĂ A MUNCII LA DIVERSE CATEGORII PROFESIONALE

Maria POPESCU, dr., lector

Summary

It is important to study social representations in order to better understand the actions and behaviors of people understand the essence of scenarios developed and prescribed by social groups. Because social representations guide the actions and behaviors of people oriented relations and organize their actions. We are in an era dominated by information and only a very small percentage of what we know is the result of our direct knowledge.

Social objects were chosen over time as objects represented highlight the utility theory of social representations for understanding human behavior relative to different areas of contemporary society. One of the functions of social representations refer to anticipating and carrying out social relations within the professional activity. Within the social group appear certain prejudices creates certain attitudes across various professions are shared by members of this group.

După apariția lucrării lui Serge Moscovici „La psychanalyse, son image et son public” (1961), cercetările privind reprezentările sociale au luat amploare nu doar în Franța, ci și în multe alte țări din Europa, America Latină, Asia. Primele cercetări în domeniul reprezentărilor sociale au fost cele realizate de Cl. Herzlich (1969) – reprezentările sociale ale bolii și sănătății în spațiul francez; M.-J. Chombart de Lauwe (1979) – reprezentările sociale ale copilăriei; D. Jodelet (1989) – reprezentările sociale ale bolii mintale într-o comunitate rurală din Franța. Evoluția teoriei reprezentărilor sociale ia amploare mai ales în anii 80 ai secolului trecut [3; 7; 5; 9; 10]. Printre cei care au contribuit esențial la dezvoltarea teoriei reprezentărilor sociale sunt: W. Doise, J.-Cl. Abric, I. Markova, M.-L. Rouquette, A. Silvana De Rosa, P. Moliner, Ch. Guimelli, A. Palmonari, G. Mugny, P. Verges, Al. Clemence, M.-L. Pombeni, B. Zani, P. Salmaso, Cl. Flament, J.-C. Deschamps, J.-P. Deconchy, T. Ibanes, A.-M. Mamontoff, R.

Mardellat, A. Arruda ș.a. În psihologia de limbă română, contribuții la teoria reprezentărilor sociale și-au adus: A. Neculau, M. Curelaru, M. Șleahțișchi, L. Negură, I. Negură, N. Cojocar, D. Nastas, B. Balan, A. Holman, F. Botoșineanu, M. Cristea, L. Iacob, N. Leon, O. Onici ș.a. De-a lungul timpului, interesul cercetărilor din domeniu s-au axat pe studiul reprezentărilor sociale ale relațiilor interindividuale și intergrupale, instituțiilor economice sau politice, bolii mintale, SIDA, alimentației, inteligenței, identității, sexualității, copilăriei, muncii, mediului înconjurător, corupției, vânătorii, științei ș.a.

Mult timp, Serge Moscovici, părintele psihologiei sociale, a evitat să dea o definiție exhaustivă pentru conceptul de reprezentare socială, motivând că nu dorește, astfel, să îngreieze dezvoltarea continuă a acestuia [8]. Oferirea unei definiții unitare pentru reprezentările sociale constituie, de altfel, un demers dificil, atât datorită complexității fenomenului, cât și varietății de școli teoretice din care fac parte cercetătorii reprezentărilor sociale. Diversitatea mare de definiții se mai explică și prin următoarele [8]: polisemia termenului, varietatea metodelor de abordare și situarea la intersecția mai multor științe.

În literatura de specialitate sunt propuse mai multe definiții ale reprezentărilor sociale. Conform definiției lui S. Moscovici, reprezentarea socială este un fenomen psihosocial ce implică moduri specifice de înțelegere și comunicare, prin care se creează atât realitatea, cât și simțul comun; implicit, reprezentările sociale se constituie ca un sistem de valori, noțiuni și practici, referitoare la obiectele aparținând mediului social [8].

A. Palmonari și W. Doise au definit reprezentările sociale în felul următor: reprezentarea socială se prezintă întotdeauna cu două fațete: a imaginii și a semnificației ce-i corespunde fiecărei imagini. Ele constituie o formă particulară de gândire simbolică, odată ce imaginile concrete cuprind direct și simultan o trimitere la un ansamblu de raporturi foarte sistematice ce dau semnificație și mai amplă acestor imagini concrete [7]. Pe de altă parte, W. Doise, în lucrarea „Les

representations sociales” [7], susține că reprezentările sociale sunt niște principii generatoare de luări de poziție ce sunt legate de inserțiile specifice într-un ansamblu de raporturi sociale. El consideră că luările de poziție se realizează prin raporturi de comunicare ce privesc orice obiect al cunoașterii ca având o importanță în raporturile stabilite cu agenții sociali.

După alți autori, de exemplu, N. Ficher [apud Curelaru, 5], reprezentarea socială este un proces de elaborare perceptivă și mentală a realității ce transformă obiectivele sociale (persoane, contexte, situații) în categorii simbolice (valori, credințe, ideologii) și le conferă un statut cognitiv, permițând înțelegerea aspectelor vieții obișnuite printr-o racordare a propriei noastre conduite la interiorul interacțiunilor sociale.

O definiție oarecum acceptată de întreaga comunitate științifică, definiție pe care am preluat-o și noi în cercetarea noastră privind reprezentarea socială a muncii la cadrele didactice din învățământul primar, este cea propusă de cercetătoarea D. Jodelet, pentru care reprezentarea socială este o formă de cunoaștere, elaborată social și împărtășită de membrii unui grup, având un scop practic și concurând la construirea unei realități comune unui ansamblu social [9].

Primele studii cu referire la reprezentările sociale a muncii în general au fost efectuate în 1986 de către P. Salmoso și L. Pombeni. Până în prezent, au fost realizate mai multe cercetări privind reprezentările sociale a muncii în diferite domenii de activitate umană: reprezentarea socială a profesiei de psiholog [2]; reprezentarea socială a profesiei de infirmieră [5]; reprezentarea socială a muncii la vânzători [5]; reprezentarea socială a muncii la tinerii absolvenți care sunt în căutarea unui loc de muncă [3]; reprezentarea socială a muncii la salariații francezi [6]; reprezentarea socială a muncii și specificul comunicării profesionale [1]; reprezentarea socială a identității și muncii profesorului la studenți ș.a.

Una dintre primele profesii care a prezentat interes pentru psihologia socială, a fost cea de psiholog. Nu putem atribui acest efort orgoliului profesional sau curiozității, ci în primul rând faptului că, mai mult decât altele, profesia de psiholog, îndeplinește toate criteriile necesare pentru ca un obiect să devină obiect de reprezentare socială [2]: volumul de informații este mare, imprecis sau chiar confuz, neexistând o poziție universal valabilă; obiectul prezintă o miză ridicată atât pentru studenți sau practicieni cât și pentru publicul larg; nu există o structură, o instanță care să dicteze o poziție oficială. Cercetarea efectuată de Pomini și Durez [apud Bălan, 2, p. 7] descrie reprezentarea socială a profesiei de psiholog la nivelul a două grupuri profesionale diferite, ambele aflate în raporturi directe cu psihologii: juriștii și preoții. Concluziile studiului afirmă că diferențele observate în reprezentarea socială despre psiholog țin mai degrabă de diferențele dintre contextele profesionale și procesele identitare, decât de informațiile disponibile sau de strategiile comunicaționale reale adoptate și combat ideea posibilității modificării reprezentării sociale a psihologului prin campanii de informare globală.

Studii asupra reprezentării sociale a psihologului au fost realizate de A. Palmonari prin cercetarea sa asupra imaginii psihologiei în Italia [10]. O anchetă asupra psihologilor a fost realizată între anii 1978-1983, în cadrul unui vast proiect de Medicina Preventivă al Consiliului Național al Cercetării, în scopul inventarierii opiniilor psihologilor italieni care lucrează în diferite domenii, privind unele aspecte ale activității lor profesionale. Într-o primă etapă au fost realizate convorbiri cu administratori în diverse servicii care angajau psihologi, psihoterapeuți. Aceasta a permis aducerea în lumină a principalelor teme asupra cărora să se focalizeze instrumentele de investigație. Procesul prin care „munca de psiholog” a devenit specializarea „de a lucra ca psiholog într-un domeniu” se afla în strânsă relație nu numai cu evenimentele importante ale societății, dar și cu evoluția culturală și cu semnificațiile ce au fost atribuite, în raport cu aceasta, psihologiei și științelor umane.

Un alt studiu [2] s-a consacrat mai direct dinamicilor de diferențiere aflate în acțiune în reprezentările muncii psihologului. Cercetarea s-a făcut la Bologna, cu colaborarea a 28 de psihologi care lucrau în diferite servicii sociale și a 35 de psihologi lucrând la universitate. Plecând de la cercetarile privind relațiile intergrupuri, se putea prevedea că o confruntare explicită a celor doua categorii profesionale trebuie să ducă la o explicitare a specificității lor. Rezultatele cercetării verifica această predicție: psihologii ce lucrau în serviciile sociale își afirma specificitatea de lucrători în lumea reală, de colaboratori cu alți profesioniști și specialiști în intervenții terapeutice, în timp ce universitarii pretind să privilegieze cercetarea și reflecția teoretică, ei accentuează mai mult diferențele dintre ei înșiși în calitate de profesioniști și ceilalți psihologi. Deosebirea se fondează mai ales pe reflecția teoretică, pe cercetarea științifică și pe formarea continuă. Lucrul teoretic și cercetarea științifică reprezintă, în același timp, un factor de coeziune intragrupal și de diferențiere între grupuri.

Un alt studiu cu această tematică este cel realizat de către un grup de cercetare din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, coordonat de Ticu Constantin [9]. Cercetătorii au fost interesați de cum este perceput psihologul practician în societatea românească, întrebarea principală fiind „Cum arată un psiholog și care este funcția lui socială?”. O altă echipă de cercetători din cadrul aceleiași Universități au comparat RS ale profesiei de psiholog într-un mediu cu experiența socială diferită de aceasta profesie și punctele de interes ale persoanelor din acest mediu cu privire la profesia și activitatea psihologului, ei au urmărit o dimensiune comparativă a psihologilor din diferite domenii de activitate. De asemenea, i-au interesat diferențele care apar între punctele considerate importante de către psihologi sau de persoane cu legătura mare în domeniul psihologiei și punctele considerate importante de către cei din grupul țintă asupra profesiei și calităților unui psiholog. Pregătirea profesională, cât și dezvoltarea continuă a

acesteia devin sau ar trebui să devină o prioritate atât pentru societate, cât și pentru salariat din dorința de a atinge performanță.

L. Negură [10, p. 38] a studiat reprezentarea socială a muncii la vânzătorii din 4 întreprinderi comerciale din RM, pentru a vedea cum are loc schimbarea reprezentărilor și practicilor în procesul tranziției socio-economice postcomuniste. V. Vidaller [9] a studiat dinamica reprezentarea socială a muncii la tinerii absolvenți din Franța, cu vârste între 18-25 ani, care erau în căutarea unui loc de muncă. A fost realizat un studiu diacronic, fiind comparate datele culese în 2002, 2003 și 2004. Autoarea a validat ipoteza că reprezentarea socială ale muncii este în fază de transformare. S. Baggio și P.-E. Sutter [apud Curelaru 5, p. 35] au studiat reprezentarea socială a muncii la salariații francezi din 2 sectoare de activitate: servicii (distribuția de produse farmaceutice, comerț, turism etc) și chimie (farmaceutică și energetică). Autorii au identificat că majoritatea salariaților francezi (66,7 %) au o imagine favorabilă despre munca lor. În 2010, E. Cartaud și S. Labbe [apud Curelaru 5, p. 35] au realizat un studiu asupra reprezentării sociale a muncii, în care compară 4 termeni: „muncă”, „slujbă”, „meserie” și „profesie”, demonstrând atât similaritatea lor, cât și faptul că există deosebiri polarizate și conotații diferite la 2 grupe diferite de subiecți. În 2012, A. Lopes de Silva [apud Curelaru 5, p. 34], a realizat un studiu asupra reprezentării sociale a muncii profesorului la absolvenții universităților pedagogice. Autoarea a fost interesată de a afla cum studenții își reprezintă viitoarea activitate practică în calitate de pedagogi, cum se produce formarea identității profesionale și cum își reprezintă munca lor din perspectiva gender.

Studiul reprezentărilor sociale este necesar pentru a înțelege mai bine acțiunile, comportamentele indivizilor, să pătrundem în esența scenariilor elaborate și prescrise de către grupuri [9, p. 12-13]. Căci reprezentarea socială, mai bine decât orice altă construcție de extracție cerebrală, ghidează acțiunile și comportamentele oamenilor, orientează

relațiile și organizează faptele lor. Ne aflăm într-o eră dominată de informație și doar un procent foarte mic din ceea ce știm este rezultatul cunoașterii noastre directe. Dacă în trecut omul era organizator și transmițător al experienței, în prezent el este „organizator și transmițător al reprezentărilor sociale” [5, p. 15].

Obiectele sociale care au fost alese de-a lungul timpului ca obiecte reprezentate pun în evidență utilitatea teoriei reprezentărilor sociale pentru înțelegerea comportamentelor umane raportate la diferite domenii ale societății contemporane. Una din funcțiile reprezentărilor sociale se referă la anticiparea derulării raporturilor sociale și în cadrul activității profesionale. În cadrul grupului social apar anumite prejudecăți, se creează anumite atitudini vizavi de diferite profesii ce sunt împărtășite de membrii acestui grup. Reprezentările sociale apar ca niște profeții ce ar avea particularitatea de a crea condiții necesare înscrierii lor durabile în realitatea socială [9, p. 72-74].

Relația dintre reprezentările sociale și starea subiectivă de bine, satisfacția în muncă și persistența motivațională este una circulară, între ele există o relație de interinfluențare. Starea subiectivă de bine este determinată, în careva măsură, de comparația socială pe care actorul o face cu standardele formate din observațiile asupra oamenilor din jur și raportarea la propria persoană. În opinia lui Diener utilizarea comparației sociale este o strategie cognitivă de coping influențată de personalitate și starea subiectivă de bine, iar alegerea țintei este rezultatul și nu cauza stării subiective de bine [10, p. 41]. Factorii care contribuie la succesul profesional sunt variabili ca pondere și configurație de la un domeniu la altul de la o profesie la alta, de la o organizație la alta, dar persoanele cu o gândire pozitivă, optimiste vor obține rezultate mai bune și adaptarea lor profesională va fi mai eficientă într-o perioadă mai scurtă de timp.

În continuare, vom lua în vizorul analizei munca învățătorului de clasele primare, considerând că anume în clasele primare se pun bazele

cunoașterii elevilor, se “învață a învăța”. Munca în general și activitatea profesională în mod particular pot fi considerate obiecte sociale care întrunesc condițiile unui obiect de reprezentare. Până în prezent, în contextul local, reprezentarea socială a muncii la cadrele didactice din învățământul primar nu a fost studiată. Am considerat necesar studiul acestei reprezentări prin prisma unor aspecte care asigură confortul emoțional și echilibrul psihologic la locul de muncă – starea subiectivă de bine, satisfacția muncii și persistența motivațională – aspecte pe care le considerăm constituente esențiale în structura reprezentărilor sociale și care, fiind în legătură cu experiența individuală a persoanei, pot întări sau modifica nucleul central al RS a muncii [5; 7; 9; 10].

Cuvântul „învățător” este definit în DEX ca fiind „o persoană cu o pregătire specială într-un anumit domeniu de activitate și care predă o materie de învățământ; persoană care îndrumă, educă pe cineva. Persoană care predă cunoștințe și face educația civică a copiilor în primele clase de școală”. Sunt o mulțime de sinonime pentru acest termen, și anume: cadru didactic, profesor, institutor, maestru, preceptor, dascăl, îndrumător, sfătuitoar, povățuitoar. În lucrarea noastră noi operăm cu doi termeni – învățător, care se referă direct la ciclul primar de instruire, și cadru didactic – fiind unul mai general și care se referă la toate treptele de învățământ din Republica Moldova. În concepția noastră, învățătorul este responsabilul pentru procesul instructiv-educativ, el este acela care pune bazele dezvoltării intelectuale a copiilor în clasele primare, îi învață pe elevi să învețe [10, p. 24-37]. După cum se știe, procesul educativ instituționalizat este unul extrem de complex, atât sub aspectul organizării, cât, mai ales, sub acela al fundamentării științifice a raporturilor înstitute între principalii factori implicați în acest proces [10].

Școala este mai mult decât un simplu loc de acumulare a cunoștințelor, este o micro-societate ai cărei membri interacționează permanent și se influențează reciproc. Natura acestor interacțiuni și

influențe reprezintă un factor foarte important în raport cu percepțiile și atitudinea față de școală a elevilor, respectiv cu implicarea lor la îndeplinirea sarcinilor și a misiunii procesului educațional. Acest factor, la fel, implică o interacțiune dinamică între personalitatea cadrului didactic și a elevului. Atitudinea elevilor față de învățător este, în mare parte, expresia trăsăturilor de personalitate a cadrului didactic. De asemenea, învățătorul suportă o presiune mai mare, comparativ cu cadrele didactice din ciclul gimnazial sau liceal, de a declanșa și dezvolta la elevii mici motivația intrinsecă, cognitivă și de a crea atitudinea pozitivă față de învățătură și față de școală. Învățătorii prin gândirea pozitivă și optimism ar trebui să le insuflă elevilor că școala este instituția unei societăți a cărei frecventare este esențială pentru obținerea succesului în plan personal, profesional și social. Învățătorii de clasele primare continuă eforturile educatorilor din învățământul preșcolar și, în același timp, prin eforturile lor sunt predecesori ai procesului educațional desfășurat de către profesorii din învățământul gimnazial și liceal. În Republica Moldova există un număr mare de instituții de învățământ cu profil pedagogic și fiecare dintre acestea este interesată să înmatriculeze cât mai mulți studenți. Ca urmare, universitățile acceptă și candidați cu performanțe modeste. Nu există o medie academică minimă sub limita căreia nu s-ar accepta înmatricularea la specialitățile pedagogice, cu excepția celei de trecere. Tot în acest sondaj, datele statistice arată că peste 60% din corpul profesoral-didactic actual este compus din profesori cu o vechime de peste 18 ani lucrați în sistemul educațional. Ponderea cadrelor didactice aflate la vârsta de pensionare este în continuă creștere și de la cota de 6,6%, în anul de studii 2001-2002, a ajuns la peste 18% în 2012. Cu alte cuvinte, astăzi, fiecare al cincilea cadru didactic din sistemul de învățământ primar și secundar general este pensionar.

În același timp, acest obiect social are o miză importantă în definirea identității profesionale a cadrelor didactice din învățământul primar, iar reprezentarea socială a acesteia originează din dinamicile și

interacțiunile atât intragrupale (colegii de muncă), cât și cu alte grupuri sociale (elevi, părinți, alte categorii profesionale). Pe de altă parte, reprezentarea socială a muncii cadrului didactic s-a conturat și cristalizat în corespundere cu schimbările sociale survenite, pe măsură ce a apărut necesitatea reformelor educaționale cu scopul de a îmbunătăți calitatea procesului instructiv-educativ. Reforma sistemului educației din Republica Moldova, începând cu aderarea la sistemul Bologna, a impus restructurarea curriculumului și deci a tuturor planurilor de învățământ, fiind secundată de un spectru larg de inovații și schimbări, care au ca rezultat îmbunătățirea calității studiilor. Contextul social pentru reprezentarea socială a muncii este caracterizat de absența ortodoxiei. Într-un sistem ortodox [Deconchy, apud Curelaru, 5], grupul se supune unor instanțe reglatoare, de control, iar RS nu sunt elaborate colectiv, deoarece instanța reglatoare controlează difuzia informației. Astfel de instanțe ar fi sistemul științific (organisme ca universitatea, comunitatea științifică, consilii și colegii de avizare sau disciplină etc.) sau ideologia (instituția politică a propagandei).

Reprezentarea socială se caracterizează prin două dimensiuni: conținutul (informațiile cu referite la obiectul studiat) și structura internă (felul în care sunt organizate aceste informații în nucleul central și sistemul periferic al unei reprezentări). Astfel, prin acest studiu, ne-am propus să evidențiem elementele RS a muncii, a conținutului și a modului în care este structurat acest conținut la cadrele didactice în formare (studenți, masteranzi) și la cadrele didactice care în prezent lucrează în învățământul primar. Așa cum am mai menționat, considerăm că în contextul actual semnificațiile atribuite muncii învățătorului ar putea să suporte anumite schimbări, atât la cei care exercită această profesie, cât și la alte grupuri sociale. Aceste semnificații ar putea să comporte conotații nu tocmai pozitive, trecând de la o imagine valorizată în trecut, la una mai puțin valorizată în prezent. Din aceste considerente, am dorit să vedem cum își reprezintă cadrele didactice munca lor. În afară de aceasta, am urmărit să

identificăm și zona mută a reprezentării sociale, considerând că munca învățătorului se referă la un obiect social „sensibil”. Obiectele sociale „sensibile” integrează în câmpul reprezentational cogniții și credințe susceptibile de a pune în discuție valorile morale sau normele sociale valorizate sau dezirabile. Gradul sensibil al acestui obiect de reprezentare (RS a muncii) ar putea fi generat de învinuirile de corupție, rezultate mai slabe ale elevilor pe parcursul anilor de studii, statutul socio-economic al profesiei etc. Considerăm că o parte din semnificațiile negative atribuite muncii învățătorului, dat fiind faptul că atacă identitatea și stima de sine pozitivă, ar putea fi camuflate în condiții obișnuite de producții discursive. Astfel, ne așteptăm să identificăm, cu ajutorul unor metode specifice (prin modificarea consemnului), care sunt reprezentările sociale ale învățătorilor față de munca lor, atât cognițiile declarate în mod deschis, cât și cele deghizate, ascunse de către subiecți.

În mod incontestabil, dacă munca este bine organizată, este bogată în conținut și interesantă, omul se realizează în această sferă și se dezvoltă ca o personalitate creatoare și independentă în acțiunile sale. În orice gen de activitate profesională este important ca omul să se simtă bine, confortabil în procesul muncii, căci numai atunci când el acceptă cu plăcere munca, primește satisfacție de la ea, el va obține rezultate bune, calitate înaltă, succes profesional și se va realiza din punct de vedere profesional și social. Cu referire la munca învățătorului, unde subiectul muncii este și agent al schimbării prin intervenția educațională, cadrul didactic asigură întreg sistemul socio-cultural al unei țări cu generații bine pregătite, capabile să contribuie la dezvoltarea acelei țări. El contribuie direct la formarea noilor generații care, implicit, vor interioriza atitudinea față de activitatea fundamentală a omului. Importanța unui obiect pentru o anumită comunitate sau grup determină existența unor mize în legătură cu acesta, mize care pot fi de natura identitară sau legate de coeziunea grupului. Astfel, vorbim despre grupuri sociale a căror existență este strâns legată de existența

unui obiect social; grupul se formează în jurul aceluiași obiect și își consolidează identitatea prin raportare la obiectul cu pricina.

O profesie poate fi percepută ca fiind prestigioasă, nobilă, interesantă, adică cu o conotație pozitivă, pe când alta poate fi percepută altfel. Ceea ce putem observa astăzi în societatea noastră, majoritatea tinerilor absolvenți în orientarea sa spre viitoarea profesie se conduc după criteriul „profesie socialmente prestigioasă”, puțini sunt acei care se conduc de interesele personale, aptitudini, vocație etc. Pentru ca un cadru didactic să participe în mod activ și să aibă o contribuție consistentă la eforturile educaționale sistematice, pe lângă deținerea setului de resurse necesare: cunoștințe vaste, aptitudini, competențe care se formează în traseul dezvoltării profesionale, este important ca la el să fie prezentă persistența motivațională în activitatea sa, să fie formată atitudine pozitivă față de munca prestată, să fie stimulată gândirea pozitivă atât față de propria activitate, cât și față de activitatea și viitorul elevilor.

Reprezentările sociale, precum am afirmat anterior, sunt determinate de contextul social, atât de contextul în care s-au format, cât și de contextul specific în care ele sunt activate. Expresia unei reprezentări sociale reflectă specificul contextului socio-cultural în care există grupul reprezentarea socială a căruia ne interesează [11]. De aceea, atunci când studiem o anumită reprezentare socială, trebuie să ținem cont și de aceste caracteristici contextuale. În ceea ce privește reprezentarea socială a muncii la cadrele didactice, noi am considerat necesar studiul acestei reprezentări prin prisma unor aspecte care asigură confortul emoțional și echilibrul psihologic la locul de muncă – starea subiectivă de bine, satisfacția muncii și persistența motivațională – aspecte pe care le considerăm constituente esențiale în structura reprezentării sociale și care, fiind în legătură cu experiența individuală a persoanei, pot întări sau modifica nucleul central al reprezentării sociale a muncii. În lucrare noi am precizat influența pe care o exercită contextul social local în care a fost elaborată și diferențele care ar putea

fi identificate atunci când vorbim de reprezentarea socială a muncii în alte contexte socio-culturale [10].

Există obiecte ale reprezentării care integrează în câmpul reprezentational „cogniții și credințe susceptibile de a pune în discuție valorile morale sau normele sociale valorizate de grupul de apartenență al subiectului” [3, p. 53]. M. Șleahițchi afirmă că „tot mai frecvent se insistă asupra oportunităților elaborării unui demers interpretativ care ar include nu doar părțile necamuflate ale câmpului reprezentational, ci și fața nevăzută a acestuia – așa-numitele „zone mute” [11]. Noi am considerat că munca ar putea fi un asemenea obiect de reprezentare, ceea ce necesită atât studiul cognițiilor exprimabile, cât și a celor „ascunse”, cenzurate și non-exprimabile în condițiile unui consemn normal, ci doar a unui de substituție. Semnificațiile muncii la etapa actuală ar putea să comporte conotații nu tocmai pozitive, trecând de la o imagine valorizată în trecut la una mai puțin valorizată în prezent [10]. Din aceste considerente, am dorit să vedem cum își reprezintă cadrele didactice munca lor atât cele normative și dezirabile și, prin urmare, ușor exprimabile, cât și cele contranormative și indezirabile și, prin urmare, non-exprimabile. În urma analizei în cadrul cercetării efectuate privind reprezentarea socială a muncii la cadrele didactice din învățământul primar, în condițiile unui „consemn normal”, conținutul reprezentării sociale a muncii este preponderent pozitiv, pe când în condițiile unui consemn de substituție apar o serie de elemente negative care nu sunt întâlnite în primul caz, cum ar fi: *corupție, elevi obraznici, muncă neprețuită*. Aceste elemente formează zona mută a reprezentării a RS muncii învățătorului. Printre elementele care apar în zona mută se observă și elemente cu referire la starea de bine (*grea, chin*), satisfacția de muncă (*prost plătită, muncă neprețuită, elevi obraznici*) și persistența motivațională (*perseverență, efort*).

Cercetarea de constatare, rezultatele obținute și concluziile formulate, au scos în evidență faptul că reprezentarea socială, conținutul și structura ei, sunt influențate de starea subiectivă de bine, satisfacția muncii și persistența motivațională. În cercetarea de față, ne-

am axat pe faptul că anumite practici sociale, atitudinile și comunicarea pot contribui la schimbarea unei reprezentări sociale nesatisfăcătoare, indizirabilă prin efectele ei asupra calității muncii sau vieții, în una dezirabilă [10]. În această ordine de idei, am considerat că este absolut necesară creșterea nivelului stării subiective de bine, satisfacției în muncă și persistenței motivaționale. Considerăm că aceasta va contribui la schimbarea unor elemente periferice ale reprezentării sociale a muncii la cadrele didactice din clasele primare.

În scopul creșterii stării subiective de bine, satisfacției muncii și persistenței motivaționale, am elaborat și implementat un program de intervenție psihosocială. Programul de intervenție a avut drept scop schimbarea atitudinii, formarea anumitor abilități de construire a relațiilor sociale eficiente, dezvoltarea comunicării și a comportamentului asertiv. Cu ajutorul acestui tip de intervenție pot fi modificate stereotipurile, schemele cognitive și anumite elemente periferice ale reprezentărilor sociale. În sens general, programul de intervenție psihosocială reprezintă un sistem de mijloace, metode, procedee și tehnici psihologice, care a urmărit creșterea nivelului stării subiective de bine, satisfacției în muncă și persistenței motivaționale, prin intermediul gândirii pozitive, optimizării autocunoașterii și prin dezvoltarea personală și emoțională.

Programul complex de intervenție, creat și implementat în cadrul acestui studiu, s-a bazat pe obiective și principii concrete și cuprinde multiple metode, procedee și tehnici. Plecând de la natura, caracteristicile și factorii psihologici implicați în activarea gândirii pozitive, creșterea nivelului stării subiective de bine, satisfacției de muncă și a persistenței motivaționale. Acest program de intervenție psihosocială a constat dintr-un sistem de mijloace, metode, procedee și tehnici psihologice, prin care noi am urmărit creșterea nivelului stării subiective de bine, satisfacției în muncă și persistenței motivaționale, prin intermediul gândirii pozitive, optimizării autocunoașterii și dezvoltării personale. În acest sens, au fost utilizate o serie de tehnici

expresiv-creative, exerciții de conștientizare și exerciții de acceptare corporală.

Eficiența programului a fost relevată atât de schimbările produse în percepția stării subiective de bine, satisfacției în muncă și a nivelului persistenței motivaționale, cât și ca urmare a felului în care au decurs activitățile propriu-zise. Prin stimularea discuțiilor, participanții erau încurajați să-și împărtășească diferite experiențe, opinii și atitudini. În acest sens, discuțiile și împărtășirea experiențelor comune (nemulțumiri în raport cu propria persoană, cu rezultatele muncii prestate, demotivare, interpretări eronate a realității, griji cotidiene ș.a.) au oferit participanților mai mult deschidere, apropiere și flexibilitate în relațiile cu ceilalți. Utilizarea jocului a fost deosebit de eficientă, participanții fiind stimulați în acest fel, manifestând mai mult dinamism și implicându-se activ în activitățile propuse, exprimând o dorință mai mare de a învăța lucruri noi. Prin joc s-a creat o atmosferă productivă și plăcută în cadrul grupului.

Pentru a spori reușita activităților de intervenție și pentru a asigura continuitatea și durabilitatea efectelor în timp, subiecților li s-a cerut să realizeze sarcini și în afara ședințelor propriu-zise de training. Fiind vorba de un grup instruit, cu un anumit nivel de cultură generală, formatorul nu s-a rezumat la a le prezenta niște activități sau sarcini pe care să le urmeze, ci acestea erau însoțite de o anumită notă informativă cu referire la descrierea fenomenului propriu-zis, fiind analizate și justificate efectele pe care le produce asupra randamentului și calității muncii. Orice program de intervenție, oricât de bine ar fi el planificat și organizat, nu poate obține schimbări semnificative, dacă subiecții nu manifestă interes pentru schimbare. Prin urmare, schimbările înregistrate au fost datorate, pe de o parte, eforturilor depuse de moderator (relevante prin atitudinile pozitive și recunoștința manifestate de participanți atât pe parcursul activităților propriu-zise, cât și după finalizarea programului – orice întâlnire ulterioară era un prilej de bucurie în care își exprimau mulțumirea pentru faptul de a fi fost participanții acestui training); pe de altă parte, trebuie să recunoaștem și

mobilizarea participanților prin implicarea activă și motivantă în timpul activităților în vederea însușirii noilor comportamente. Iar eficiența programului de intervenție psihosocială a fost analizată, aplicând metoda observației nestructurate, având ca indicatori de analiză frecvența participării la ședințe (numărul de absențe), dinamica grupului și atmosfera generală în timpul training-ului, gradul de participare la activități și relațiile dintre participanți în cadrul ședințelor. În această ordine de idei, nu am atestat absențe de la activități, iar orice întârziere era datorată mai degrabă unor motive obiective (legate de activitatea didactică, programul supraîncărcat) și nu subiective (de ex., plictiseala sau dezinteresul față de ședințe). Putem afirma cu certitudine că învățătorii de clasele primare au fost de mult timp în așteptarea unui astfel de training. Atmosfera generală favorabilă, contagioasă în sensul bun al cuvântului, a determinat un climat afectiv facilitator pentru stabilirea unor interacțiuni optime atât între moderator și restul grupului, cât și între participanții la program. Pe parcursul ședințelor se putea observa deschiderea participanților spre acumularea de noi experiențe în vederea dezvoltării personale. Nu am remarcat situații de marginalizare sau izolare de activitățile de grup. Satisfacția trăită ca urmare a ședințelor de training era mereu exprimată prin cuvinte de mulțumire și recunoștință la sfârșitul acestora.

În urma analizei datelor din studiul experimental s-a constatat că activitățile de training au avut un efect facilitator asupra creșterii stării subiective de bine (SSB) în raport cu situația lor prezentă, trecută sau de viitor la subiecții din grupul experimental (SSB: $mdn1=5,00$, $mdn2=4,00$, $W=278,50$, $p=0,019$, $r=0,33$). Cadrele didactice din grupul experimental înregistrează și o stare dispozițională mai bună, mai puțin se simt lipsiți de energie, se declară, într-un număr mai mare, destul de fericiți și sunt de acord că fericirea poate fi găsită în multe lucruri din mediul înconjurător sau în relațiile favorabile cu ceilalți.

Schimbări esențiale la acest grup au fost înregistrate și în raport cu percepția favorabilă privind satisfacția de viață (SWLS: $mdn1=6,00$, $mdn2=3,50$, $W=345,00$, $p=0,001$, $r=0,61$). Implicațiile activităților de

intervenție se remarcă și în raport cu datele înregistrate la scala satisfacției de muncă (SM: $mdn1=4,00$, $mdn2=3,00$, $W=311,00$, $p=0,002$, $r=0,46$): subiecții din grupul experimental sunt mai mulțumiți decât colegii lor din grupul de control în ceea ce privește oportunitățile de dezvoltare profesională, își percep munca drept stimulatoră și interesantă. Ca urmare a programului de intervenție s-au îmbunătățit și relațiile subiecților cu ceilalți, ei declarându-se foarte mulțumiți și destul de mulțumiți de interacțiunile cu cei din jur, pe care le percep mai favorabile și mai puțin stresante. Analizând datele, constatăm și un nivel ușor îmbunătățit de persistență motivațională (PM) la cadrele didactice din grupul experimental (PM: $mdn1=4,00$, $mdn2=3,00$, $W=299,00$, $p=0,004$, $r=0,42$): ei se percep mai perseverenți în urmarea unor scopuri de lungă durată, chiar și atunci când acestea solicită investiții de timp și efort în învingerea unor obstacole, consideră că dau dovadă de o bună concentrare în realizarea sarcinilor și în gestionarea timpului pentru realizarea unor obiective personale, manifestă într-o mai mare măsură consecvență în realizarea unor proiecte în care cred sau pe care le consideră importante.

Evident, pentru a menține durabilitatea efectelor în timp e necesară o implicare continuă, automotivare și angajament pe termen lung din partea participanților în vederea punerii în practică a celor însușite pe parcursul training-ului.

Studiul efectuat cu privire la reprezentarea socială a muncii învățătorului a prilejuit formularea următoarelor concluzii:

❖ Reprezentările sociale sunt construcții socio-cognitive elaborate social, au un caracter relativ omogen, sunt caracteristice unui anumit grup social și create, în principal, în vederea stăpânirii realității complexe cu care se confruntă componentii acestui grup. Ele joacă un rol fundamental în dinamica relațiilor sociale și îndeplinesc următoarele patru funcții esențiale: cognitivă, identitară, justificativă și orientativă.

❖ Reprezentările sociale se caracterizează printr-o anumită structură internă, sunt împărtășite de membrii unui anumit grup social și se formează prin intermediul interacțiunilor dintre membrii acestui grup

în vederea înțelegerii contextului social. În structura reprezentării sociale pot fi descoperite și elemente non-exprimabile, non-declarabile care formează așa numita „zonă mută” a reprezentării și care pot fi dezvăluite doar în condițiile aplicării unui consemn de substituție.

❖ Orice reprezentare socială este centrată și focalizată pe un anumit obiect social. Nu însă orice obiect social poate fi obiect de reprezentare. Pentru ca un obiect social să devină obiect de reprezentare este necesar ca el să întrunească anumite condiții și atribute: să fie un obiect polimorf, să fie caracteristic unui grup social, să constituie o miză pentru identitatea sau coeziunea grupului dat, să fie în centrul unor dinamici sociale intergrupuri și să nu fie supus unor instanțe ideologice de control.

❖ Munca, în general, iar munca învățătorului, în mod particular, poate fi considerată obiect social susceptibil de a fi și obiect de reprezentare deoarece ea, munca învățătorului, întrunește toate condițiile unui astfel de obiect social. Ea este un obiect social polimorf, ce se manifestă printr-o diversitate de cogniții, capabil de a genera noi semnificații și reevaluări în contextul schimbărilor sociale actuale, are o miză importantă în definirea identității profesionale a cadrelor didactice, iar reprezentarea socială a acestora originează din dinamica și interacțiunile atât intragrupale (colegii de muncă), cât și cu alte grupuri sociale (elevi, părinți, alte categorii profesionale). În plus, reprezentarea socială a muncii învățătorului se cristalizează în corespundere cu schimbările sociale și reformele educaționale.

❖ În conținutul reprezentării sociale a muncii învățătorului se atestă elemente comune pentru toate categoriile de subiecți, cum ar fi: *aptitudini, responsabilitate, perseverență* ș.a. Elementul central, aflat pe primele poziții, se referă la dimensiunea vocațională a profesiei de cadru didactic – *aptitudini*. Pentru cadrele didactice cu vechimea în muncă până la 5 ani, munca este și *grea*, un element central întâlnit doar la acest grup, iar pentru cadrele didactice cu vechimea în muncă peste 5 ani, din mediul urban, instituții de stat, munca mai este și *prost plătită* – element care nu apare la cadrele didactice din instituții private.

La cadrele didactice în exercițiul funcțiunii spre deosebire de cele aflate în proces de formare printre elementele centrale se găsesc și termenii *competență și dăruire*.

❖ În condițiile unui „consemn normal”, conținutul reprezentării sociale a muncii este preponderent pozitiv, pe când în condițiile unui consemn de substituție apar o serie de elemente negative care nu sunt întâlnite în primul caz, cum ar fi: *corupție, elevi obraznici, muncă neprețuită*. Aceste elemente formează zona mută a reprezentării a RS muncii învățătorului. Printre elementele care apar în zona mută se observă și elemente cu referire la starea de bine (*grea, chin*), satisfacția de muncă (*prost plătită, muncă neprețuită, elevi obraznici*) și persistența motivațională (*perseverență, efort*).

❖ Se înregistrează diferențe în ceea ce privește evaluarea stării subiective de bine la cadrele didactice din instituții private (IP) comparativ cu cele din instituții de stat (IS). Însă la unele aspecte pot fi identificate diferențe mai mult între grupul de cadre didactice din mediul urban (IP și IS), decât între cadrele didactice din școli rurale și cele urbane.

❖ Subiecții din IP au un grad mai înalt de satisfacție în muncă în raport cu diverse aspecte ale activității profesionale, pe când cei din instituții de stat sunt mai degrabă mulțumiți la un nivel mediu, excepție fiind nivelul de remunerare, față de care cadrele didactice din instituțiile de stat se declară foarte nemulțumite.

❖ Majoritatea cadrelor didactice manifestă un nivel înalt și moderat de persistență motivațională, cu tendințe spre foarte înalt la cadrele didactice de la IP. În realizarea sarcinilor, chiar dificile, ce necesită timp și efort, dovedesc un nivel înalt de angajament și concentrare.

❖ O serie de elemente în conținutul RS a muncii influențează negativ starea subiectivă de bine, satisfacția de muncă și persistența motivațională a cadrelor didactice, dintre care cele mai semnificative sunt *prost plătită, condiții dificile, lipsă de respect* și a. În pofida eforturilor și a investițiilor afective pe care trebuie să le manifeste în

activitatea de zi cu zi, aceste eforturi nu sunt răsplătite pe măsură, mai ales, în plan material. Dincolo de identificarea profundă cu activitatea profesională salariul este un fel de „unitate de măsură” a prestigiului și succesului social. Pe lângă salariul mic, starea subiectivă de bine, satisfacția de muncă și persistența motivațională este afectată și de alte două elemente întâlnite în nucleul central: *condiții dificile și lipsă de respect*.

❖ În structura RS a muncii la GE, pe lângă elementele comune, întâlnite și în structura RS la GC a fost găsit și termenul *satisfacție*. Acest element a devenit salient ca urmare a programului de intervenție psihosocială. În general, conținutul RS la GE exprimă tendințe spre centralizarea unor elemente pozitive, dezirabile cu referire la procesul muncii: *satisfacție, perfecționare, aptitudini, dăruire* și trecerea unor elemente negative, cum ar fi *condiții dificile de muncă* în categoria elementelor cu statut ambiguu. Alte elemente care influențează favorabil starea subiectivă de bine, satisfacția de muncă și persistența motivațională sunt *relațiile bune cu ceilalți* și *recunoașterea rezultatelor muncii* depuse.

❖ Programul de intervenție care a constat dintr-un sistem de tehnici psihologice a produs un efect de stimulare și facilitare a creșterii stării subiective de bine, satisfacției de muncă și persistenței motivaționale ale subiecților din GE. Ei trăiesc o stare dispozițională mai bună, mai puțin se simt lipsiți de energie, se declară, într-un număr mai mare, destul de fericiți și sunt de acord că fericirea poate fi găsită în multe lucruri; sunt mai mulțumiți decât colegii lor din GC în ceea ce privește oportunitățile de dezvoltare profesională, își percep munca drept stimulatoare, interesantă și se percep mai perseverenți în urmarea unor scopuri de lungă durată, chiar și atunci când acestea solicită investiții de timp și efort în învingerea unor obstacole, consideră că dau dovadă de o bună concentrare în realizarea sarcinilor și în gestionarea timpului pentru realizarea unor obiective personale, manifestă într-o

mai mare măsură consecvență în realizarea unor proiecte în care cred sau pe care le consideră importante.

❖ Cu ajutorul studiului experimental cu caracter formativ am intenționat să stabilim cum am putea influența prin intermediul unui program de intervenție psihosocială schimbarea reprezentării sociale a muncii la cadrele didactice. Inițial am presupus că, prin creșterea nivelului stării subiective de bine, satisfacției de muncă și persistenței motivaționale, se va produce migrarea unor elemente periferice pozitive către nucleul central. Am considerat starea subiectivă de bine, satisfacția de muncă și persistență motivațională aspecte ale personalității care ar putea suporta o intervenție psihosocială în vederea schimbării unor elemente periferice indezirabile sau consolidării unei reprezentări sociale favorabile a muncii, deoarece aceste trei aspecte derivă în mod direct din activitatea profesională desfășurată de pedagogi.

Ca recomandare, în urma cercetării desfășurate, sugerăm psihologilor cercetători să manifeste interes față de problema creșterii calității muncii și a confortului psihologic la locul de muncă al cadrelor didactice prin punerea în uz a paradigmei schimbării reprezentării sociale a muncii, organizând și desfășurând practici sociale adecvate și recomandăm programul de intervenție psihosocială vizând schimbarea și transformarea reprezentarea socială a muncii învățătorului să fie preluat și utilizat de către psihologi în scop de cercetare a condițiilor de dezvoltare și consolidare a unei reprezentări sociale a muncii care să favorizeze creșterea nivelului stării subiective de bine, satisfacției de muncă și persistenței motivaționale la cadrele didactice.

Toate studiile privind reprezentările sociale, inclusiv cercetarea noastră, au avut drept scop în mod preponderent îmbogățirea și aprofundarea fundamentelor teoretice, clarificarea conceptelor și perfecționarea metodologiei de studiu, ceea ce am urmărit și noi în cercetarea noastră.

Bibliografie

1. Abric, J.-C., Reprezentările sociale: aspecte teoretice, în: Neculau, A., (coord.), Reprezentările sociale. Psihologia câmpului social, Polirom, Iași, 1997, p.107-126.
2. Bălan, B., Reprezentarea socială a profesiei psihologului: între a fi și a deveni, în: Psihologia socială, Polirom, Iași, Nr. 4, 1999. p. 74-88.
3. Botoșineanu, F., Reprezentarea socială a persoanei cu dizabilități din România. Premise teoretice la un studiu de caz, Alfa, Iași, 2011.
4. Boza, M., Atitudinile sociale și schimbarea lor, Polirom, Iași, 2010.
5. Curelaru, M., Reprezentări sociale, Polirom, Iași, 2006.
6. Deschamps, J.-Cl., Guimelli, Ch., Reprezentări sociale ale țiganilor în Franța, în: Iacob, L. și Salăvăstru, D. (coord.), Psihologia socială și Noua Europă, Polirom, Iași, 2005, p. 162-175.
7. Doise, W., Ancorarea în studiul reprezentărilor sociale, în: Neculau, A. (coord.), Reprezentările sociale. Psihologia câmpului social, Polirom, Iași, 1997, p.155-166.
8. Moscovici, S., Fenomenul reprezentărilor sociale, în: Neculau, A. (ed.), Reprezentările sociale. Psihologia câmpului social, Polirom, Iași, 1997, p. 15-75.
9. Neculau, A. (coord), Reprezentările sociale, Polirom, Iași, 1997.
10. Popescu, M., Reprezentarea socială a muncii la cadrele didactice din învățământul primar. Teză de doctor în psihologie, Chișinău, 2016.
11. Șleahțișchi, M., Tratat de analiza structurală a reprezentărilor sociale, Știința, Chișinău, 2016.